

Az iszlám – bevezető ismertető

1. Történelem

1.1. Elnevezés

Az arab *iszlám* szó jelentése "önalávetés" vagy "megadás" Allahnak, illetve "megbékélés" Allah akaratával. Az iszlám vallás gyakorlóit ugyancsak arabul a *muszlim*-ok, akik alávetik magukat Allahnak, akik megbékélnek Allah akaratával. A "muszlim" helyett elfogadható a szó "mozlim" változata, illetve a régies "muzulmán", amely az arab *muszlim* török változatából (*müszülmén*) ered – de egyik sem ajánlott. A "mohamedán" megjelölés viszont kifejezetten kerülendő, mert a muszlimok elutasítják, hogy vallásuk alapítójáról, tehát egy emberről nevezzék el őket, mintha Mohamed követői lennének, és nem Allahé.

1.2 Keletkezés, alapító

Az iszlám alapítója történelmi személy volt, az arab Mohamed, teljes arab nevén Muhammad ibn Abdalláh ibn Abd al-Muttalib (kb. i.sz. 570-632), a mekkai *Qurajs* törzs tagja. Apját születése előtt, anyját 6 évesen vesztette el, ezért az apai nagybátyja, Abu Tálib nevelte fel. Írni, olvasni nem tudott. Első felesége a nála 15 évvel idősebb Khadídza volt, az a kereskedőnő, aki karavánvezetőként alkalmazta, és aki mellé annak életében nem vett más feleséget. Először 610 körül, negyven évesen, a Mekkához közeli Hira hegy egyik barlangjában elmélkedve kapott kinyilatkoztatásokat. Ez volt az ún. "elrendelés éjszakája", amikor *Dzsibríl* (Gábiel) arkangyal megjelent neki, közölte vele, hogy ezentúl Allah küldötte lesz, aki kinyilatkoztatásokat fog neki "leküldeni". Először maga Mohamed is megijedt, és környezete egy része később is megszállottnak tartotta, de a felesége bátorította. Két éven át csak rokonaival és barátaival osztotta meg a kinyilatkoztatásokat, majd nyilvánosan is el kezdte bírálni pogány arab kortársai társadalmi és vallási életét (sokistenhit, bálványimádás, babonások, kegyetlen erkölcstelenség). Ez persze ellenállást szült, és 616-ban a mekkai vezetők bojkottot hirdettek Mohamed és hívei ellen, ami miatt végül 622-ben végleg átköltözött Jaszrib-ba, a későbbi Medinába. Ott üldözött, szegény vallásalapítóból sikeres és hatalmas politikai-vallási vezetővé vált. Két évtizednyi prédikálás és kb. 80 kisebb-nagyobb hadjárat után végül természetes halállal halt meg. Medinába távozása (*hidzsrá*) az iszlám időszámítás kezdőéve (i. sz. 2009 = A.H. [Anno Hegirae] 1387). Mohamed önértelmezése szerint egyszerű ember, Allah utolsó küldötte (*raszúl*) vagy prófétája (*nabí*) volt, a későbbi (nép)hagyomány azonban misztikus, messiási lényt faragott belőle. Amikor a muszlimok Mohamed vagy más prófétát, pl. Ábrahám vagy Jézus Krisztus (*Íszá Maszih*) nevét kiejtik vagy leírják, hozzáteszik, hogy *alajhi sz-szalam*, azaz "Béke legyen vele" (rövidítve: BLV).

1.3 Elterjedtség

Az iszlám nemzetközi- vagy világvallás. Híveinek száma világszerte több mint 1,3 milliárd, és ma már csak 20-25%-uk arab nemzetiségű. Európába az 1970-es évek óta tömegesen telepednek le muszlimok, főleg arab és török nemzetiségűek. Lélekszámuk meghaladja a 45 milliót, és születési rátájuk az európaiakénál átlagosan háromszor magasabb (Franciaország 6, Németország 4, Anglia 2, Spanyolország, Olaszország és Hollandia 1-1, a Balkánon 8, Oroszországban 20, Ukrajnában 2 millió). Az USA-ban kb. 6 millió, sokféle nemzetiségű muszlim él, a legnagyobb iszlám ország Indonézia. Magyarországon az iszlámot három bejegyzett egyház is képviseli: Magyar Iszlám Közösség, Mo-i Muszlimok Egyháza és az Iszlám Egyház, amelyekhez a néhány száz magyaron kívül sok ezer, főleg arab, török és perzsa, illetve afrikai származású tartozik.

1.4 Főbb történelmi események

Az iszlám történetírás szerint Mohamed előtt az arab törzsek a pogány tudatlanság és erkölcstelenség korában (*dzsahilijjá*) éltek. Kb. i. sz. 570 Mohamed születésének az éve; 595 házassága Khadidzsával; 610 első látomása; 612 prédikálásának kezdete; 619 Khadidza halála; 622 a *Hidzsrá* éve, Mohamed Jaszribba (Medinába) költözik; 624 a medinai városállam alkotmánya; váltakozó sikerű csatározások a mekkaiakkal; 628 az al-hudajbiji békeszerződés; 630 Mohamed harc nélkül elfoglalja Mekkát, a *Ká'ba* megtisztítása a bálványoktól; 632 Mohamed meghal Medinában. Mohamed halála után a négy "helyesen vezetett" kalifa eszményinek tekintett uralma következett. Az 1. kalifa Abu Bakr asz-Szadiq volt (632-634), aki leverte a medina- és iszlámmellenes beduin lázadásokat, illetve a rivális prófétákat (Muszajlima, Szadzsa). A 2. kalifa Omár (vagy Umar) ibn al-Khattab volt (634-644), aki a Korán szövegének összegyűjtését elrendelte, Jeruzsálemet, Szíriát, Perzsiát és Egyiptomot elfoglalta. A 3. kalifa Oszmán (vagy Uthman) ibn Affan volt (644-656), aki a Korán hivatalos változatát kiadatta.

A szunniták számára a 4., a síiták számára az 1. igazi kalifa Ali ibn Abu-Tálib volt (656-661), akinek a halála, illetve fiai halála után a síiták végleg elkülönültek a szunnitáktól. A kalifátus Ali után az *Omajjád* dinasztia (661-750) kezébe került, birodalma fővárosa Damaszkusz volt, és Spanyolország nagy részét is meghódította. Az *Abbászida* dinasztia (750-1258) fővárosa Bagdad lett, visszaverte a keresztéseket, de a pogány mongolok legyőzték. Az *Oszmán* dinasztia (1301-1921) már nem is arab, hanem török birodalom volt, fővárosa 1453-tól Isztambul (Konstantinápoly). 1452-ban a muszlimokat kiűzték Granadából és ezzel Nyugat-Európából.

Az Oszmán Birodalom 18-19. századi katonai, gazdasági és kulturális legyengülése miatt az európai gyarmatosító államok a Birodalom észak-afrikai területét protektorátussá tették, 1920 után pedig az egész Közel-keletet felosztották maguk között. Végül 1924-ben a demokratikussá váló török állam (Musztafa Kemál "Atatürk" vezetésével) eltörölte a kalifátus intézményét. 1945 után a volt gyarmati országok önállósultak, majd elkezdődött a muszlimok Európába áramlása, amely a 70-es évek óta folyamatosan erősödik.

A magyarságnak az iszlámmal való kapcsolata az iszlámmal a részben muszlim kazárokkal, kabarokkal, kálizokkal, besenyőkkel való találkozással kezdődött. A Kárpát-medencében talált bolgárok is részben muszlimok voltak, akárcsak a tatárjárás után betelepülő kunok nagy része. A többnyire ellenséges keresztény környezetben a muszlimok ("böszörmények", "szaracénok", "izmaeliták" stb.) többsége lassan asszimilálódott. A török hódoltság alatt a Balkánról bevándorló mesteremberek között nem kevés muszlim török, albán és bosnyák is volt, akik városi kolóniákba tömörültek, és mecseteket, fürdőket hagytak maguk után. Az Oszmán Birodalom vallásszabadságot biztosított, de a nem-muszlimokat fejadó (*dzsizje*) sújtotta, ráadásul a reformáció-ellenreformáció is ekkoriban zajlott, így az iszlám a magyarok között nemigen tudott téríteni, sőt a magyar kultúra hatott a letelepedő muszlimokra. A hódoltság után kevés muszlim maradt, sokuk kényszerből áttért keresztény hitre, ezért az 1699-es karlócai békétől számítva a 20. századig az iszlám hazai jelenléte gyakorlatilag nulla volt. A Rákóczi- és az 1848-49-es szabadságharc után azonban sok katona menekült Törökországba, és tért át. (Más neves áttérők: Vámbéry Ármin, Germanus Gyula, Herz Miksa, Széchenyi Ödön.) Az iszlám Magyarországon 1916-ban lett államilag is elismert vallás. A 2. világháború utáni első egyházi szervezete 1988-ban jött létre.

2. Tanítás

2.1 Tanítás dióhéjban

Az iszlám szerint csak egy igaz vallás létezik, az iszlám, és valójában minden korábbi próféta (Ádámtól Jézus Krisztusig) az iszlámot hirdette. Mohamed szerint az abszolút monoteizmus (*tauhid*) az eredeti "ábrahámi vallás" (*millat Ibráhim*), de hozzátette, hogy ő ugyanúgy Isten küldötte, mint a bibliai próféták. Ezért csak az lehet *muszlim* (önmagát Istennek alávető ember), aki egyrészt hitvallást tesz arról, hogy tagadja a sokistenhitet: "Tanúsítom, hogy nincs [más] isten, csak Allah" (Korán 37:35), másrészt vallja Mohamed prófétságát: "És tanúsítom, hogy Mohamed Allah prófétája" (Korán 48:29).

Az iszlám sokak számára vonzó oldala a hitvallás ('*akida* = "csomó", amihez az ember a szívét köti) egyszerűsége. A többségi, szunnita iszlám hitvallása, az "Öt Pillér" (*Arkán al-Iszlám*) a hitgyakorlat alapjait foglalja össze: (1) *saháda*, a hitvallás (2) *szalát*, a napi ötszöri rituális imádság Mekka felé fordulva, (3) *zakát*, a kötelező alamizsna adó a szegények megsegítésére és a vallási intézmények támogatására, ami a kereset 2,5 százaléka, (4) *szau*, a muszlim holdnapjár szerinti *Ramadán* havi böjt, amikor napkeltétől napnyugtáig tilos enni, inni, dohányozni, nemi életet élni, (5) *haddzs*, a mekkai zarándoklat, legalább az életben egyszer. A szunnita irányzat hat hitelvi pontot is vall (vö. Korán 2:177): (1) egyistenhit (*tauhid*), amely szerint nincs más Isten, csak Allah, (2) Allahnak küldöttei (*raszúl*) és prófétái (*nabí*) vannak, (3) Allah ezeknek a prófétáknak könyvet (*kutub*) adott, (4) vannak angyalok (*mala'ika*), (5) Allah az ítélet napján (*jaum ad-dín*) számon kéri az emberek minden tettét, (6) a predesztináció vagy sorshit (*al-qadr*), amely szerint Allah előre tudja, vagy előre el is dönti az emberek földi, illetve örök sorsát.

A kisebbségi, síita irányzat szerint "A Vallás Gyökerei" (*Uszúl al-Dín*) öt hitelv: (1) *tauhid*, Isten egyetlensége, (2) *adaláh*, Isten igazságossága, (3) *nubuwwah*, Isten prófétái, (4) *imámah*, az istenadta vallási vezetés, imamátus, (5) *qijáma*, az ítélet napja. Ezekből nőnek ki "A Vallás Ágai" (*Furú al-Dín*): (1) *szalát*, (2) *szau*, (3) *haddzs*, (4) *zakát*, (5) *khumsz* (20%-os adó), (6) *dzsihá*d, erőfeszítés Isten tetszésének elnyerésére, (7) *amr bil ma'rúf*, a jó megparancsolása, elősegítése, (8) *nahi anil munkar*, a bűn megtiltása, ellenállás a rossznak, (9) *tawalla*, a Mohamed és Ali családja (az *ahl al-bajt*, tkp. "a klánvezetők") iránti szeretet (10) *tabarra*, a Mohamed és Ali családjának ellenségeitől való elhatárolódás.

2.2. Vallási iratok

Az iszlám hagyományai szerint Allah minden néphez küldött prófétát, összesen 124 000-et. A végső, tökéletes és változatlanul fenn is maradt kinyilatkoztatás (*tanzíl*) azonban egyedül a Korán (*Qur'án*). Ugyanakkor

tény, hogy Mohamed csupán hallomásból ismerte a bibliai történeteket és tanításokat. Mégis úgy vélte, hogy pl. a Biblia szövege az évszázadok során részben meg lett hamisítva. Ezért bár a muszlimok a mai napig "elfogadják" Mózes törvényeit (*Taurat*), a prófétai iratokat (*Szuhuf*), Dávid zoltárait (*Zabúr*) és Jézus evangéliumát (*Indzsil*), ezek alatt a muszlim teológusok nem magukat a bibliai szövegeket értik. Elméletük szerint pl. Jézusnak is "leküldetett" egy könyv ("*Az Evangélium*"), de ez nem azonos a tanítványai által később leírt, és azóta meg is romlott szövegű újszövetségi evangéliumokkal.

A *Qur'an* jelentése "felolvasni, hirdetni, recitálni való" szöveg, és a muszlimok számára valóban fontosabb a szöveg megjegyzése és recitálása, mint értelmének tanulmányozása. A Korán iránti tiszteletük jeleként olvasása előtt kezet mosnak, nem teszik zsebbe vagy a földre, nem tesznek rá semmit, kitétetett helyen tartják, és nyomtatott kiadásai mind gazdagon díszítettek. A muszlim közhit szerint ugyanis a Koránt Allah arabul nyilatkoztatta ki, és eredetije a mennyben van egy táblára felírva. *Dzsibril* (Gábriel) arkangyal Allah engedélyével kb. 23 év alatt diktálta le Mohamednek, tehát a Koránban a muszlim felfogás szerint nincs emberi elem, Mohamed csak továbbadta, amit Allah "leküldött" neki Gábriellel. A kortárs hagyományokból azonban ismeretes, hogy Mohamed analfabéta volt, imádságait és prédikációit alkalmi kísérői, később írnokok jegyezték le papiruszra, pálmalevelekre, fehér kőlapokra vagy cserzett bőrdarabokra. A hagyományok szerint Mohamed életében csak négy olyan recitáló (*qurra*) volt, aki minden szövegre emlékezett, de mivel a csatákban egyre több recitáló esett el, szükségessé vált a szétszórt iratok és emlékek összegyűjtése, egyeztetése. Végül a 3. kalifa, Oszmán idején Sza'id ibn al-'Asz és Zajd bin Szábit vezetésével összeállítottak egy szöveget, amelyet Oszmán hivatalosnak nyilvánított (114 fejezet, 6236 vers), és minden más változatot megsemmisített. A szerkesztők a többnyire ismeretlen helyzetben és időpontban keletkezett prédikációkat, imákat, beszélgetéseket fejezetekbe (*szúra*) gyűjtötték, a fejezeteket pedig hosszúságuk, azaz vélt fontosságuk alapján állították sorrendbe, ezért egyre rövidebbek. Ennek ellenére ma is megkülönböztethetők a mekkai (610-622) és a medinai (622-632) időszakban született szövegek. A szunniták és a síiták Koránjának szövege azonos, de a síiták szerint az első Koránt maga Mohamed állította össze, és Ali a saját kommentárjával egybefűzve kiadta, de Oszmán kalifa ezt (is) megsemmisítette.

A Korán a muszlimok számára csak arabul a Korán, szent szöveg, kinyilatkoztatás. A szöveg Mohamed korának jósai által is használt ritmikus prózában íródott, és stílusát valóban csak arabul lehet élvezni. Más nyelveken való tökéletes visszaadása, azaz lefordítása lehetetlen, az idegennyelvű Korán-kiadások tulajdonképpen nem is annyira fordítások, inkább értelmezések, amelyek maguk is magyarázatra szorulnak.

A Korán magyarázása (*tafsír*) – a bibliai hermeneutikához hasonlóan – külön tudománynak számít. Az egyik sajátos alapelv az ún. abrogáció (*naszkh*), azaz érvénytelenítés vagy felülírás elve (Korán 2:106), amely szerint Allah későbbi kinyilatkoztatásai "lerontják" az előbbieké érvényét. Ez gyakorlatilag a folyamatos kinyilatkoztatás elvét jelenti, amely Mohamed halálával ért véget. Alkalmazása két célt is szolgál: egyrészt a Korán így "felülírhatja" a korábbi kinyilatkoztatásokat (Tóra, Újszövetség), másrészt a Koránon és a hagyományon belüli ellentmondások és értelmezési nehézségek feloldhatóvá válnak. A felülírt szövegek számát a vallástudósok igen eltérően adják meg: egyesek néhányat, mások több százat adnak meg.

Az iszlám vallás alapja ugyan a Korán, de a muszlimok hitéletében óriási szerepe van a Mohamednek, családtagjainak és társainak életét, tetteit, mondásait és szokásait elbeszélő hagyománynak, a *hadisz*-nak (tkp. "elbeszélés", és az elbeszélések gyűjteményének mint hagyománynak az összefoglaló neve). Az idők során több millió (!) történet keletkezett, de a muszlim tudósok szövegkritikai munkájának köszönhetően csak néhány ezerről állítják, hogy hitelesek. Az egyik legnépszerűbb – magyar nyelven is kiadott – gyűjtemény is csak 40-et tartalmaz. A Korán és a *hadisz* együtt alkotja a *szunná*-t (tkp. "szokás[jog]"), azaz Mohamed és társai minden muszlim számára kötelezően követendő szokásrendszerét. Mivel az iszlám felfogása szerint Mohamed állt a legközelebb Allahhoz, a muszlim feladata Mohamed életvitelének a másolása. Ebben a Korán és a *hadisz* segíti, de jogi iskolánként eltérő a vélemény arról, hogy ezek a források mennyire egyenértékűek, és hogy ellentmondás esetén melyik írhatja fölül a másikat.

2.3 Világkép

Az iszlám világkép bibliai alapú. A világot Allah 6 nap alatt teremtette, de aztán nem megpihent, hanem felült a trónjára. A mennynek, a földnek és az alvilágnak hét-hét szintje van. A túlvilág egyik része a "paradicsom" (*dzsanná*, a bibliai *Gán Éden*), a másik a "pokol" (*dzsahannam*, a bibliai *gyehenna*, *Gé Hinnóm*). Evilág lakói az emberek és az állatok, illetve a népi iszlámban fontos szerepet játszó, halandó, szabad akarátú, jó vagy gonosz szellemi lények, a *dzsinn*ek; vezetőjük *Iblisz* (a bibliai *Sátán*), aki azzal lázadt fel, hogy nem akart leborulni Ádám előtt. A menny lakói a szabad akarattal nem rendelkező, tökéletes, állandóan Allahot szolgáló és magasztaló angyalok (*mala'ika*). Mindenki mellett két angyal van, akik feljegyzik jó és rossz tetteit, amelyekről aztán Allah előtt számot kell adni. Több arkangyal is van, *Dzsibril* (Gábriel) feladata a kinyilatkoztatás közvetítése (másik neve *Rúh*, ui. az iszlám a Szentlélekkel is azonosítja), *Mika'il* (a bibliai Mihály) őrzi a szent helyeket, *Ezrá'il* a halál angyala, és *Iszráfil* fűjja meg az

ítéletnapra hívó kürtöt.

2.4 Istenkép

Mohamed a kortárs arab politeista környezettel szemben abszolút monoteizmust, azaz egyistenhitet (*tauhid*) hirdetett ("Allah az egyetlen; Allah az örökkévaló; Nem nemzett és nem nemzetett; És senki nem fogható hozzá.") A pogány bálványimádást és a keresztény háromságtant – legalábbis amit ő annak vélt – egyaránt elvetette, mint az Allahhoz "társítás" (*sirk*) bűnét. Tilos ugyanis Allahon kívül bárki vagy bármi mást imádni: bálványokat, sírokat, csillagokat, dzsinneket, angyalokat, uralkodókat vagy akár Allah küldötteit (pl. Mohamedet vagy Krisztust). Allah minden bűnt megbocsát, de a "társítást" nem. Allah ugyanis minden tekintetben abszolút szellemi lény, a világ teremtője, fenntartója, gondviselője és ítélője. Allahnak a hagyomány szerinti 99 csodálatos neve nagyjából a Bibliából is ismert isteni tulajdonságok listája. Közismert az *Allahu akbár!* ("Allah a Legnagyobb!") kiáltás, de a leggyakoribb nevek szinte minden szúra elején ott állnak: "Allah, az irgalmas és könyörületes nevében" (*Bismillah ar-Rahmán ar-Rahím*). Az iszlámban ugyanakkor természetes, hogy Isten és ember egymástól távol van, és hogy Isten személye megismerhetetlen. Az a gondolat, hogy Isten emberré válva beléphet a teremtett világba, istenkáromlásnak számít.

2.5 Emberkép

Az iszlám szerint az embert Allah teremtette, agyagból. A mai emberiség az első emberpártól származik, ezért az emberiség egyetlen nagy család, amelyben nincs helye a rasszizmusnak.

Az embernek veleszületett tulajdonsága az Isten felé való törekvés (*fitra*), bár ezt környezete, neveltetése kísértései elhomályosíthatják. A bajok oka az, hogy az emberek vagy nem ismerik Allah törvényét, vagy ha ismerik is, nem engedelmessé válnak neki. Ádám és Éva (*Hawwá*) is vétkezett, de visszatért Allahhoz, aki megbocsátott nekik (a Paradicsomból mindenestre kiűzte őket). Azóta is minden ember ártatlanul, bűntelenül születik, és ha vétkezik, de bocsánatot kér, Allah megbocsát neki. Így az emberiségnek nincs szüksége megváltásra. Az ember nem igaz vagy bűnös, hanem vannak jó vagy rossz tettei. Életét két angyal figyeli: a jobb oldalán levő a jó tetteit jegyzi fel, a bal oldalán levő a vétkeit; a feljegyzések az ítélet napján (lásd 2.6) lesznek felhasználva.

A szunnitáknak a sorsba (*al-qadr*) vetett hite szerint mindenki az Allah által kimért sorsot éli, és csak az történhet vele, amit Allah az ún. Jól Őrzött Táblára (*al-Lawhu al-Mahfuz*) már leírt. Ezért gyakori szófordulatuk az *Insa'Allah* – "Ha Allah is úgy akarja". A muszlim tanítók véleménye eltér arról, hogy Allah teljesen előre meghatározza, korlátozza, vagy csak előre látja az ember sorsát. Mindenesetre ebből a szempontból szabad akarat (*ikhtijár*) valójában nem létezik. Ugyanakkor az ember felelős a tetteiért (vö. ítélet napja).

2.6 Végső dolgok

Az ember tkp. lélek (*nefsz*), amelynek a hagyományok szerint öt létállapota van. Fizikai születése előtt már létezik a lelkek birodalmában (*alam al-arwáh*). Aztán Allah akarata szerint egy legalább 100 napos embrióhoz csatlakozik, és az anyaméhben fejlődik, majd megszületése után fizikai testében leélhet egy földi életet. Amikor az ember meghal, és sírba teszik, lelke egy köztes állapotba (*barzakh*) kerül. Azrael két segítő angyala (Munkar és Nakir) három kérdést tesz fel neki: "Ki a te istened? Ki a te prófétád? Mi a te vallásod?". Ha jól válaszol (Allah, Mohamed, Iszlám), lelkét szépen kiemelik a testéből, ellenkező esetben durván kitépik belőle. Megtapasztalja a paradicsom vagy a pokol elő ízét, majd alszik a feltámadás napjáig.

A feltámadásnak (*qijáma*) és az ítélet napjának (*jaum ad-dín*) a dátumát senki sem tudhatja. Amikor eljön, Iszrafil arkangyal kétszer fújja meg a kürtjét: az elsőre minden létező elpusztul (világvége), a másodikkra viszont először Mohamed, majd minden ember feltámad. Mindenki a hite és tettei szerint ítéltetik meg, életéről az életét végigkísérő angyalok feljegyzései tanúskodnak. Ítéletül mindenki egy írást kap: ha a jobb kezébe teszik, kegyelmet kap és a paradicsomba jut, ha a balba, elítéltetik, és a pokolra jut. Bár a Korán szerint az Ítélet Napján mindenki magára lesz utalva, egyes hagyományok szerint az elítéltekért rokonaik és vallásuk "prófétája" (pl. Mohamed, Jézus) közbenjárhat, akár sikerrel is. A megítélteknek át kell menniük egy hídon (*al-Szirát*). Ez az igazak számára széles kőhídnak látszik, amin túl Mohamed és a paradicsom várja őket, Mohamed megitatja őket, hogy többé ne szomjazzanak, és mindenféle élvezet vár rájuk (vitatott, hogy az élvezetek leírása szó szerint vagy képletesen értendő). A bűnösök számára azonban a híd hajszál vékony és penge éles, amiről le is esnek a tüzes pokolba, ahol szégyen és kín vár rájuk, bűneiktől függően hosszabb-rövidebb időre, vagy az örökkévalóságra. Hogy végső soron kivel mi lesz, az teljesen Allah kezében van, még a legigazabb muszlim sem tudhatja, mi lesz vele, üdvbizonyosság itt a földön nem létezik.

2.7 Irányzatok

Bár a muszlimok mindig "az iszlám"-ról beszélnek, és előszeretettel hangsúlyozzák egységét, vallásukat

valójában kulturális és lelkeségi sokféleség jellemzi. Különösen az ún. "népi iszlám"-nak van országoként eltérő, sokféle arca. Az eltérő teológiai, politikai és jogi állásfoglalások miatt pedig már a 7-8. században három nagy irányzat jött létre: a szunniták, a síiták és a misztikus *szúfi* rendek, illetve sok más alirányzat.

A szunnita-síita szakadás hátterében az áll, hogy Mohamed anélkül halt meg, hogy kijelölte volna utódját (*khalífa*). A muszlim közösségnek (*umma*) azonban szüksége volt valakire, aki vezeti és a kinyilatkoztatásokat értelmezi. Egyesek a választás mellett érveltek, mások az örökletesség, Mohamed családtagjai és leszármazottai, főleg Ali (Mohamed unokaöccse és kedvenc lányának, Fatimának a veje) és Ali fiai (Husszejn és Hasszán) mellett. A vita szakadáshoz és véres harcokhoz vezetett. A síiták úgy vélték, hogy csak Ali, a szunniták számára már 4. kalifa volt az 1. jogos kalifa, és hogy az ő különleges szellemi hatalmát utódai, az *imámok* örökölték. A szunniták szerint hit dolgában végső soron az iszlám közösség (*umma*) ítél, a síiták szerint azonban az *imám*-ok, akik a Koránnak és a hagyományoknak ihletett, tévedhetetlen, büntetlen életű, sőt halhatatlan magyarázóit, akiknek a tanítása így a *sari'a* pótlólagos forrása. (A síita imámok is meghalnak, de a sírjukat felkeresők meggyőződése szerint lelkük ott megszólítható módon jelen van; kultuszukat a szunniták elvetik.) Napjainkra a muszlimok 83%-a szunnita (*szunna* = szokás, hagyomány), kb. 10%-a pedig síita (*si'a* = párt, *si'at Ali* = Ali pártja). A szunnitáknak a négy jogi iskolának megfelelően 4 alirányzata, a síitáknak pedig 15 alirányzata jött létre. A felekezetük által elfogadott imámok számától függően vannak "ötös", "hetes" és "tizenkettes" síiták is, de ma a síiták kb. 80%-a az ún. "tizenkettesek" (*ithná' asarijja*) "ortodox síita" irányzatába tartozik.

A többi, kisebb létszámú irányzat a muszlim közösség számára vagy még éppen hogy elfogadható, mint a misztikus *szúfi* rendek, vagy hivatalosan is ki lett zárva az *ummából*, mint az ezoterikus, lélekvándorlásban hívő *drúzok*, illetve az új prófétákban és írott kinyilatkoztatásokban is hívő *Ahmadijja* és *Bahá'í* hívők.

Végül, németországi, balkáni és törökországi elterjedtségük miatt itt meg kell említeni a főleg törökök közül kikerülő alevitákat (*alevi* = "Ali híve" törökül), akiket a 13. századi török Haddzsi Bektás Veli után *bektasik*nak is neveznek. Síita hátterű irányzat, amely azonban szúfi, zoroasztriánus, sőt keresztény és humanista elemeket is magába olvasztott, ezért a konzervatív vallástudósok nemigen tekintették őket igazi muszlimoknak, és állandóan üldözték vagy szunnitizálták őket. Szabadelvűen kezelik az iszlám tanait és előírásait (a *sari'át* teljesen elutasítják), a tolerancia és a demokrácia hívei. Összejöveleiken (*dzsem*) férfiak és a nők egyenrangúként vesznek részt, zenélnek, táncolnak, és vallási költeményeket olvasnak fel.

3. Hitélet

3.1. A vallás célja

Az *iszlám* szó jelentése "önalávetés" vagy "meghódolás" Isten előtt, és az *muszlim*, aki aláveti magát Istennek, meghódol Isten előtt. Az Allah akaratával való megbékélés (az *iszlám* és a *szalám* = "békesség" szó egyazon tövből származik) a teremtmény egyetlen logikus és elfogadható válasza, magatartása. Ezért az iszlám, mint vallás alapvető célja, hogy Allah akarata legyen meg az egész világon.

Az egyén üdvösségéhez mint vallási célhoz az iszlám csak annyiban járul hozzá, hogy megismerteti az emberrel Allah akaratát, felszólítja az engedelmességre, és hirdeti az eljövendő számonkérést (az ítélet napját). Így mindenki önmagáért felel, de egyetlen muszlim sem tudhatja, hogy végül a paradicsomba jut-e.

3.2. Erkölcesztan

Az iszlám egyik sajátossága a vallási élet, illetve általában az élet vallásjogi megközelítése. A jog nem más, mint Allah akaratát, az élet pedig az Allah akaratát előtti meghódolás. Az iszlám vallási jog (*sari'a* = [vízhez vezető] "ösvény") és a jogtudomány (*fiqh*) szerteágazó, bonyolult rendszer. Az iszlám jognak hagyományosan négy kanonikus forrása van. Jogforrás először is a Korán, másodsor a *szunna*, tehát Allah írásba adott szava és Mohamed tetteinek, mondásainak hagyománya mint a tévedhetetlen isteni kinyilatkoztatás két formája. A harmadik jogforrás – bár eredetileg csak jogalkotási módszer – a korábban élt jogtudósok megváltoztathatatlan konszenzusa (*idzsmá'*), a negyedik pedig a szövegek analogikus kezelése (*qijász*), azaz értelmezése és alkalmazása az egyes jogi esetekre (*idzstihád*).

A kidolgozott módszertan ellenére is fennmaradó elméleti és gyakorlati kérdések miatt az évszázadok során a szunnita irányzaton belül négy nagy jogi iskola (*madzhab*) alakult ki: a malakita, a safi'ita, a hanbalita és a hanafita, de a szaúdi ultra-ortodox vahhabita irányzat is jelentős. Van jogtudós, aki csak ismeri a szabályokat (*faqih*), és van, aki önálló jogi vélemény alkotására is jogosult (*mufti*). Teljesen új jogszabályt és döntést (*fatvá*) azonban csak a nagy tekintélyű *muftik* adhatnak ki, és ők is csak a *sari'a* már meglévő keretein belül. Megjegyzendő, hogy egyes szélsőséges iszlámista tanítók jogtalanul adnak ki harcra buzdító fatvákat, de ezeket a nemzetközi iszlám közösség hivatalosan nem is fogadja el; az általuk meghirdetett "dzsihád" ugyanis közösségi kötelesség (*fard kifája*) lenne, azaz minden muszlimot kötelezne.

Az iszlám törvényalkotás aprólékos szabályrendszere az európai jortól eltérően az élet *minden* területére

kiterjed. Az étkezéstől, a tisztálkodástól, az öltözködéstől és a társas viselkedéstől kezdve a kereskedési, háborúzási szabályokig és a vallási szertartásokig mindent szabályoz. Az egyes iszlám országok azonban a *sari'át* eltérően értelmezik és alkalmazzák, ez pedig az iszlám közösségen belül sok feszültség forrása.

A legtöbb jogi iskola szerint egy tett lehet (1) *fard* – kötelező (pl. napi öt ima; megtenni érdemszerző, nem tenni bűn), (2) ajánlott (*mandúb*, pl. plusz ima; megtenni érdemszerző, nem tenni nem bűn), (3) megengedett (*mubáh*, szabadon eldönthető), (4) utálatos (*makruh*, pl. hason fekve alvás, túl hosszú köröm; nem tenni érdemszerző, megtenni nem bűn), (5) tilos (*harám*, pl. lopás, hazugság; nem tenni érdemszerző, megtenni bűn) – minden más a megengedett (*halal*) kategóriába tartozik. Közismerten tilos a borivás, a nem kizárólag növényevő állatok húsa, a döghús, a vér és a pogány istenségnek áldozott étel; ugyancsak tilos az uzorakamat szedése. Az iszlám jog a paráznaságot, a paráznasággal való hamis vádaskodást, a borivást, a lopást és az útonállást vallási szabályok elleni vétkeként (*hudúd*) bünteti. Ezért a sértett és az elkövető nem egyezhet ki egymással, de ha a vétkes megbánást tanúsít és jóvátételt ad, nem büntetik meg (paráznasággért és borivásért korbácsolás, lopásért és útonállásért végtaglevágás jár). A hitehagyottakról lásd a 4.4 pontot!

3.3 Vallásgyakorlat a hétköznapokban

Az iszlám mint vallás (*dín*) nem annyira kifinomult teológiai rendszere vagy az általa felkínált spirituális élmények miatt hat a muszlimok életére, hanem a gyakorlatiassága, az élet minden területére kiterjedő előírásrendje miatt. Az iszlámban az imádság az istentudat, és istenfélelem fenntartásának fő eszköze (a kihagyott ima bűn), illetve az érdemszerzés egyik eszköze (a több ima érdem). Megkülönböztetik a napi ötszöri, kötelező, előírt, arab nyelvű imádságokat (*szalah*), és az idők során szinte minden élethelyzetre megfogalmazott – arabul vagy anyanyelven elmondható – fohászokat (*du'á*). Bár a Korán csak napi két vagy három kötelező imát említ, a 8. századtól már napi öt lett kötelező: hajnalban, délben, a délután közepén, napnyugtakor és este. A muszlimok az imarend érdekében a napi tevékenységet, a munkát is megszakítják, ha erre nincs mód, az imádságot utólag teljesítik. Az időpontokat eredetileg a Nap járásához igazították, így évszakonként változnak, de manapság folyamatosan, percre pontosan meg vannak adva. Iszlám országokban a helyi időpontokat a napilapok közlik, illetve a *minaretek*-ről hangzik fel a "müezzinek" (*mu'addzin*) imádságra való felhívása (*adzan*). A rituális mosakodást (*wudú*) előre megszabott meghajlások, leborulások és imaszövegek elmondása követi. Az imádság iránya (*qibla*) Mekka, bár a zsidókkal való viszony megromlása előtt eredetileg Jeruzsálem volt. Az imaházakban rendszerint egy üres fülke (*mihráb*) mutatja az imádkozás irányát, amelynek üressége egyrészt Allah megismerhetetlenségére utal, másrészt az előimádkozónak kitűnő akusztikát biztosít. Sokan rózsafüzért (*szubha*) is használnak, például Allah 99 nevét vagy a Korán első szúróját (*al-Fatiha*) ismételve.

A közösségi élet központja a *dzsámi* ("összejöveteli hely"), az olvasás, imádkozás, elmélkedés és tanácskérés helye. A nagy "mecsetek" (*maszdzsíd* = "a leborulás [*szudzszud*] helye") a közösségi imádság helyszínei, a "medreszék" (*madrasza*) pedig oktatási intézmények.

3.4 Szintek a vallásgyakorlásban

A muszlimok között nagy tisztelet övezi a vallásjog tudósait, a vallási és politikai vezetőket, illetve azokat a hívőket, akik már megjárták Mekkát, fejből tudják a Koránt, közismerten sokat jótékonykodnak, aszketikus életet élnek, akiknek egy családtagja *dzsihád* közben hunyt el, vagy sokat tesznek az iszlám terjesztéséért.

Ugyanakkor az iszlám többségi, szunnita irányzata a hívők között több okból sem különböztet meg lelki-spirituális szinteket. Egyrészt Mohamed volt az utolsó próféta és az Éggel való kapcsolat utolsó eszköze, aki olyan kivételesen közel volt Allahhoz, mint senki más. Ezen a tudásszint és a buzgóság sem változtathat. Másrészt az iszlám tanbeli egyszerűsége, törvényvallás jellege, illetve a predesztináció tana is lehetetlenné teszi a lelki szintekben való gondolkodást. Csak a síita irányzatban tulajdonítanak az *imám*-oknak különleges spirituális képességeket (tévedhetetlenség, büntelenség, halhatatlanság), őket szinte kultikus tisztelet övezi.

Az iszlám miszticizmus (*taszavvuf*) már a 8. századra kialakult, és a mai napig az ún. *szúfi* (*szúf* = "gyapjúruha") rendekben (*tariqa*) él. A sejkék által vezetett szúfik – az iszlámban kötelező felfogással szemben – az Allahhoz vezető "belső út" közvetlen istenélményét próbálják elérni: aszketizmussal, Allah neveinek és imádságoknak a mantraszerű ismételtetésével, illetve fizikai gyakorlatokkal (táncolva, kerengve).

3.5 Szent helyek, ünnepek és jelképek

Az iszlám három szent helye közül a legszentebb Mekka, aztán Medina, végül pedig Jeruzsálem (*al-Qudsz*, "A Szent"). Medina eredeti neve Jathrib volt, de Mohamed miatt "A Próféta Városa" (*Medinat al-Nabí*) lett. A síiták harmadik szent városa az iraki Karbala, ahol Ali fiát megölték a szunniták.

Mohamed kezdettől fogva fellépett a kortárs pogány arabok bálványimádása ellen. Amikor végül legyőzte a mekkaiakat, szerződést kötött velük, amelynek részeként az iszlám hívei életükben egyszer elzarándokolnak Mekkába a *Ká'ba* ("Kocka") szentélyhez. Ezt állítólag maga Ádám vagy Ábrahám építette, Ismael

felújította, de aztán 360 bálványnak adott helyet, míg végül Mohamed idején újra az Egyetlen Isten szentélye lett. A szentélyben a mai napig őriznek egy fekete, tojás alakú meteoritot, a Szent Fekete Követ, amelyen állítólag Ábrahám a fiát, Ismaelt feláldozta (nem Izsákot, mint a Bibliában). A mekkai zarándoklat, amely a muszlimok számára az életben egyszer kötelező, mindig az iszlám holdnaptár 12. hónapjában kerül sor. A zarándoklat tkp. Ábrahám (*Ibrahim*), Hágár (*Hádzsar*) és Ismael (*Izmáil*) 4000 évvel ezelőtti megpróbáltatásait és áldozatát van hivatva szimbolikusan felidézni. A zarándokok korra, fajra és társadalmi állásra való tekintet nélkül egyforma fehér ruhát (*ihrám*) viselnek a szentség, alázat és egység jeleként. A *Kába* szentélyt hétszer körbejárják, majd ugyancsak hétszer teszik meg a két közeli domb közötti távolságot, végül felmennek az Arafát hegyre táborozni. A visszafelé vezető úton állatáldozatot mutatnak be, illetve rituálisan megköveznek egy a Sátánt jelképező sziklát.

A muszlimok rendszeres heti összefüvetele a péntek déli közös imádság (*szalát al-dzsuma*). Ez rituális tisztaságot (*tahára*) követel, ezért cipőlevetés, mosakodás előzi meg. Az ima előtt a helyi imám beszédet (*khotba*) is szokott mondani, amely rendszerint az iszlám elveinek kifejtéséből és aktuális témákról szól. Régebben kizárólag férfiak vettek részt a közös imádságon, és a nők ma is elkülönítve jelennek meg. A péntek nem jelent munkaszüneti napot, mint pl. a szombat a zsidó vallásban.

A muszlimok legszentebb, közismert, egy hónapos ünnepi időszaka a *Ramadán*, Mohamed ugyanis 1610 vagy 1611 *Ramadán* hó 27-én kapott először isteni sugallatot (az iszlám holdnaptár miatt a hónap kezdete évről évre változik). Ebben az időszakban kötelező a böjt (*szijám*), azaz napkeltétől napnyugtáig tilos az evés, az ivás, a dohányzás és a nemi élet (utána már mindent szabad), illetve a szokottnál intenzívebben foglalkoznak a hit dolgaival.

Mohamed születéséről és mennybemeneteléről a muszlimok mindenhol megemlékeznek, de nem minden országban engedik az ünneplést. A szunnitáknak két fő vallási ünnepe van: az *'Eid al-Fitr*, amely a *Ramadán* havi böjtöt zárja le közös imádsággal, illetve a zarándoklat utáni, három napos *'Eid al-Adha*. Ez utóbbin arról emlékeznek meg, hogy Ábrahám feláldozta Ismaelt, de az Úr angyala visszaadta az életét; az ünnep állatáldozattal is jár. A síitáknak saját ünnepeik is vannak, amelyek közül a legjelentősebb az *Asura* gyász-ünnep Muharram hónap 10-én. Ekkor arra emlékeznek, hogy 680-ban a 6. szunnita kalifa, Muávija a karbala-i csatában legyőzte és lefejeztette Mohamed unokáját, Ali fiát, Husszeint. A negyven nappal később tartott *Arba'en* ünnepen pedig Husszein családjának további szenvedéseire emlékeznek.

Az iszlám tiltja Allah, az angyalok, Mohamed és társai, illetve az élővilág képi ábrázolását, ezért például a középkori perzsa és török miniatúrákon Mohamed arca előtt mindig fátyol van. A tilalom miatt az arab kalligráfia és díszítőművészet is sajátos fejlődésnek indult, és különleges művészeti ággá vált. Tipikusan iszlám vallási jelkép – az absztrakt alakzatok iránti fogékonyság ellenére – csak egy van, a vallási épületek tetején messziről is látható holdsarló, amelynek az eredete és jelentése vitatott.

4. Közösség

4.1 Társadalomkép

Az iszlám azért lett civilizációteremtő vallás, mert vallási és társadalmi ideológia is. Amint a mondás tartja: *al-iszlám dín wa daula*, azaz "az iszlám vallás és állam is". Mohamed idejében ugyanis csak a törzsi, azaz vérségi kötelékeken belül lehetett létezni, de amikor Mohamed és követői elhagyták Mekkát, törzsen kívül kerültek. Jaszrib pedig, a későbbi Medina, ahova meghívták őket, olyan város volt, amelyet éppen a törzsi viszályok merítettek ki. Mohamed az iszlám elfogadtatásával a közös hit alapján, tehát vallási alapon egyesítette a pogány arab törzseket az iszlám közösség, az *umma* alatt. Ezért van az, hogy az iszlámban állam és a vallás, jog és teológia szétválaszthatatlan. Ez a szemlélet pedig nem csak befelé, hanem kifelé is érvényesül: a muszlimok például Európára vagy Amerikára nézve nem nemzetállamokat látnak, hanem "keresztény" államokat.

Az iszlám végcélja az, hogy mindenki muszlimmá legyen – csak így lehet meg mindenhol Allah akarata. Mivel muszlim felfogás szerint a *sarí'a* Isten akarata, ahol nincs érvényben, ott Isten akaratát nem veszik figyelembe. Így egyrészt a muszlimok szemében a világ három területre oszlik: az Iszlám Háza (*Dár al-Iszlám*) az iszlám államok, amelyekben a muszlimok szabadon és békében élhetnek, a Háború Háza (*Dár al-Harb*) az iszlámmal ellenséges országok, amelyekben a muszlimok élete és vagyona veszélyben van, illetve a kettő közötti Megegyezés Háza (*Dár al-Ahd*), azok a nem muszlim államok, amelyek az iszlámot nem tekintik ellenségnek, és a muszlimok békében élhetnek (pl. Magyarország is ebbe a kategóriába tartozik).

A *dzsihad* (igyekezet, erőfeszítés) közismert, de félreértett fogalma az iszlámban kettős jelentéssel bír. Az ún. "nagy *dzsihad*" az ember belső lelki, erkölcsi küzdelmét jelenti a kísértésekkel szemben, az ún. "kis *dzsihad*" pedig az iszlám közösség önvédelmét jelenti. Az "önvédelem" elve persze értelmezéstől függően jó és rossz célokra is felhasználható (lásd "iszlámista" terrorizmus). A mai muszlim politikai radikálisok számára például elsősorban nem a Nyugat, hanem a saját országuk – esetenként zsarnoknak ítélt – vezetői

jelentik a problémát, akik többnyire nyugati befolyásra nem tartatják be a *sari'át* olyan mértékben, ahogyan azt szerintük Allah elvárja. E radikálisok tehát azért támadják a nyugati országokat vagy a turistákat akár terrorista eszközökkel is, mert bár katonailag csak esetenként, politikailag, gazdaságilag és morálisan folyamatosan támadva érzik magukat. A széles muszlim néptömegek természetesen békés és békét akaró emberek, akik elítélik a terrort. Mégis "a nyugat" a keresztesháborúk, a gyarmatosítás, majd az izraeli-arab konfliktus, a menekülttáborok és az USA közel-keleti politikája révén ezeknek a népeknek az önérzetén olyan mély sebeket ejtett, és olyan kollektív indulatot tart életben a mai napig, amelyet még sokáig könnyű lesz – az iszlám elveinek is ellentmondó – célokra felhasználni. A *dzsihá*d mint fegyveres "szent háború" a hivatalos iszlám jog szerint például Csecsenföld vagy Bosznia esetében elfogadható, ezért ezekben a harcok sok ezer muszlim önkéntest vonzottak. Bár az iszlám szerint tilos az öngyilkosság, és az iszlám hadviselési törvényei szerint tilos a nem katona férfiak, munkások, nők, idősek, gyermekek, imádkozók megölése, a csonkítás, az értelmetlen pusztítás, fakivágás – a terroristák ezeket nem tartják be (lásd 2001.09.11).

Ha egy nem muszlim ország nem ellenséges, vagy közönyös az iszlámmal szemben, akkor eleve nincs helye a fegyveres konfliktusnak, sőt az ott élő muszlimok kötelesek betartani a helyi törvényeket és példamutatóan élni. A muszlimok az általuk elfoglalt területek lakosságának mindig vallásszabadságot adtak, így például a magyaroknak is a török hódoltság alatt.

4.2 Családkép

A muszlimok számára a házasság erkölcsi kötelesség, a cölibátust elítélik. A hagyományos muszlim család nagycsalád, ahol több generáció él együtt. Az idősekről a család igyekszik gondoskodni, még a nyugaton élő muszlimok között is. A párválasztást kultúrától függően megnehezíthetik az öltözködési szokások (fátyol, csador), és az idegen muszlim nőkre való pillantás tilalma. Ezért a házasságot hagyományosan a házasfelek szülei hozzák össze, de elvben senkit sem lehet házasságra kényszeríteni. Egyes országokban megjelent a szerelmi házasság, de a magas nyugati válási statisztika miatt a közgondolkodás ezt nem nézi jó szemmel. Maga a házasságkötés a házassági ajánlat megtétele és elfogadása tanúk jelenlétében, amelyet részletes szerződés érvényesít, és többnapos lakodalom követ. A hozományt (*mahr*) a vőlegény fizeti a feleségnek, de válás esetén visszakapja. A Korán szerint a feleségeknek és a férjeknek egyforma bánásmódra van joguk, "a férfiak azonban egy fokkal fölöttük állnak" (2:228). A hagyományos családokban a férfi az abszolút tekintély és a felelősség. A férj egyrészt szexuális, másrészt mozgáskorlátozó joggal rendelkezik felesége fölött: az otthon elhagyása és mások meghívása csak engedélyével történhet. A feleség joga, hogy eltartsák, és személyes vagyona is külön marad. A gyermeket Isten áldásának tekintik, és bár az iszlám megszüntette a lánycsecsemők élve eltemetésének barbár ókori szokását, hagyományosan a fiúknak jobban örülnek. Az örökbefogadást az iszlám tiltja, de az árvákról való gondoskodást bátorítja.

A muszlim nők mai helyzetének témaköre országonként eltérő kérdéseket vet fel. Nagyon sok, nyugatival kötött vegyes házasság okozott problémát mindkét oldal számára. Egyes iszlám országokban ugyanis a nők a nyugatiakéhoz hasonló szabadságban élnek. Máshol azonban nincs személyi igazolványuk, születésük és haláluk nincs nyilvántartva, házasság vagy hivatás tekintetében önálló döntést csak korlátok között hozhatnak, csak férfi rokonaik engedélyével és társaságában utazhatnak, idegenek jelenlétében és az utcán egész testüket be kell fedniük stb. Ezt a nyugaton szocializálódott nők egy része érthető módon nehezen viseli.

Bár Mohamed is élt a csak meghatározott időre kötött házasság intézményével, Omár kalifa betiltotta, és ma csak a sííták engedélyezik. Egyes hazai muszlim források is felháborodással tudósítanak olyan esetekről, amikor nem magyar muszlimok a magyar muszlim lányokkal kötött házasságot csak itt tartózkodásuk idejére tartják fenn. A válást különben erkölcsi rosszállás kíséri, de a jog mindkét nem számára kétszer megengedi. Az iszlám előtti korban az arab nők is kezdeményezhettek válást, de az iszlámban ez a férj előjoga lett. Ezt a jogát azonban még a házasságkötési szerződésben vagy később (érdekből) ráruházhatja a feleségére. A feleség ki is válthatja magát, visszafizetve a férjének mindent, amit az rá költött. A válás kimondását a férjnek nem kell indokolnia, és a háromhavi várakozási időn belül visszavonhatja, de ezt csak háromszor teheti meg a feleségével.

A problémakör megértéséhez tudni kell, hogy az iszlám teokratikus-patriarchális társadalom a nőknek védelmet akar nyújtani, a férfiakat pedig a kísértésektől akarja óvni. Természetesen amennyi védelmet a rendszer nyújthat, annyi lehetőséget is ad a visszaélésre, a férfiuralomra. Ugyanígy, ami a "kereszténység utáni" nyugati demokratikus rendszert illeti, amely a nőknek teljes önrendelkezést biztosít, szintén olyasmí, amivel élni és visszaélni is lehet. Mindenesetre az iszlám 7. századi arab kulturális háttere (nomád viszonyok, anyajogúból apajogú társadalomra váltás), Mohamed személyes viszonyulása a nőkhöz (édesanyja elvesztése, tucatnyi feleség és ágyas) a Korán eltérő muszlim értelmezései, bizonyos helyi kulturális hagyományok (pl. női körülmetélés) és a nyugati kultúrával való találkozás a témát napjainkra nagyon bonyolulttá tették (lásd pl. a fejkendő-vitát Franciaországban).

Ide tartozik még a többnejűség (poligámia) jelensége is. A Korán szerint Mohamed a muszlim férfiakkal

négy feleséget engedett meg. Ezzel gátolta a többférjűség korabeli szokását, másrészt a csatában elhunyt muszlim férfiak feleségei sem maradtak támogatás nélkül. A rabszolgatartás időszakában egy muszlim férfinak több ágyasa is lehetett. A többnejűség ma főleg a nagyon szegény és a nagyon gazdag családokban fordul elő. A férj kötelessége mindegyikükkel minden szempontból egyenlő módon bánni.

Az iszlám jog a muszlim férfiaknak megengedi, hogy zsidó vagy keresztény feleségük legyen. A muszlim nők azonban nem mehetnek más vallású férfihoz feleségül. A más vallásra áttért hitehagyottal való házasságkötés tilos, a hitehagyott házassága pedig azonnal érvénytelenné válik.

4.3 Szervezeti felépítés

Mohamed halála után a muszlimok nemzetközi közösségének (*umma*) vezetője a *khalifa* (utód, örökös) volt, aki Mohamedhez hasonlóan vallási és politikai vezető volt (vagy lett volna) egy személyben. Bár a hamar kitörő örökösödési viták miatt az iszlám közösség szunnita és síita ágra szakadt, a szunnita kalifátus- és a síita imamátus rendszer is a kettős, vallási és politikai vezetést tartja ideálisnak. Ennek ellenére 1924-ben a demokratikus Törökország *eltörölte* az addig Isztambulban székelő kalifátust. Ezért jött létre az Iszlám Konferencia Szervezete, amely ma az iszlám országok ügyeinek és missziójának nemzetközi fóruma.

A magyarországi három egyházi szervezet között csak személyi ellentétek és lelkeségi-jogértelmezési különbségek vannak, hitük teológiai alapjai azonosak (többségükben szunniták). A helyi muszlim közösségeket a "sejk" (*seikh*) vezeti, a *mufti* olyan előljáró, akihez vallásjogi kérdésekkel fordulnak, az előimádkozó pedig az *imám*. A szunnita iszlámban nem létezik a más vallásokból ismert "hierarchia", de a síita közösség számára az *imámok* emberfeletti spirituális, illetve politikai hatalom birtokosai is.

4.4 Viszonyulás más vallásúakhoz

Az iszlám önértelmezése szerint az egyetlen igaz hit, amely semmi újat nem hozott, hanem az "eredeti", ábrahámí egyistenhitet tisztította meg, állította helyre. Mohamed egyik látomása meghatározza az iszlámnak a bibliai vallásokhoz való viszonyulását, és egyértelműen kifejezésre juttatja Mohamed prófétai felsőbbrendűségét. Az ún. éjjeli utazás (*al-iszra*) során Mekkából az égi Jeruzsálembe vitették, utána a mennybenmenetel (*al-mi'rádzs*) során a menny hét szintjén egyre feljebb emelkedett, és mindegyiken Allah *előző* hírnökeivel találkozott (Ádám, Nóé, Ábrahám, Mózes, Dávid, Jézus), végül pedig meglátta Allahot is. Az iszlámban Mohamed "a próféták pecsétje", akinek az utolsó és teljes kinyilatkoztatás adatott.

Az iszlám más vallásokhoz való viszonyában ennek ellenére fokozatok léteznek. A legnegatívabb megítélés alá esnek a hitetlenség (*kufir*) formái: az ateizmus, a pogány bálványimádás, és az iszlámról való áttérés, a hitehagyás. Iszlám országokban az iráni eredetű zoroasztrianizmus már a megtűrendő kategóriába tartozik, de híveit több diszkrimináció éri, mint "az írások népét" (*ahl al-kitáb*), azaz a monoteista zsidókat és keresztényeket. Mohamednek a zsidókhöz és keresztényekhez való viszonyulása pedig aszerint változott, hogy éppen mennyire remélhette a támogatásukat. Ezért a Koránban egymásnak ellentmondó, tiszteletet kifejező és ellenségeskedő, elítélő szövegeket egyaránt lehet találni, és vitatott, hogy melyik "írta felül" melyiket.

A Korán manapság sokat hangoztatott mondata szerint "Nincs kényszer a vallásban!" (Korán 2:256), azaz kényszerrel senkit sem lehet áttéríteni. A muszlimok ezért fontosnak tartják, hogy az iszlámmal ismerkedők mindent megismerjenek és végiggondoljanak, mielőtt hitvallást tesznek. Mindenki szabadon áttérhet az iszlámra, de a született és felnőttként áttért muszlimoknak már nincs joguk áttérni más vallásra. Mivel az iszlám saját értelmezése szerint az egyetlen igaz vallás, a hitehagyást (*ridda*) a hitetlenség leggyalázatosabb formájának tekintik, és a pogánnyá, ateistává vagy kereszténnyé lett volt muszlimok között nincs különbség. Ráadásul, mivel az iszlámban a vallás nem magánügy, hanem közügy, illetve egyház és állam nem válik szét, aki egy iszlám országban élve az iszlám hitet elhagyja, egyúttal hazaárulást is elkövet. Ezért a *sarí'a* szerint az illetőnek fel kell ajánlani a visszatérés lehetőségét (három nap gondolkodási idő), a visszatérni nem akaró férfit ki kell végezni (lefejezés vagy keresztre feszítés), ha nő, akkor pedig élete végéig be kell börtönözni. (A végrehajtás mértéke országonként eltérő, időnként és esetenként változó: vagy kivégzik, illetve bebörtönözik, vagy bolonddá nyilvánítják, és száműzik.) A hitehagyott házassága, rokoni kapcsolatai, társadalmi szerepei és jogvédelme megszűnik. Az általa okozott kárért csak ő felel, rokonai nem. Az ellene elkövetett bűncselekményért senkit nem terhel semmilyen felelősség. Ha a hitehagyott elhagyja az állam területét, jogilag halottnak tekintik.

Az iszlám országokon belül élő más vallásúak az ún. *dzimmí* ("szerződéses") státuszban élnek. Ők többnyire zsidók és keresztények, vagy az iszlám országokkal szerződésben levő (*Dár al-Ahd*) országok polgárai. A dzimmí szabadon gyakorolhatják a vallásukat, de új templomot nem építhetnek, ünnepeik nem lehetnek nyilvánosak, nem idézhetnek nyilvános helyen a Bibliából. Mekka és Medina környékén nem tartózkodhatnak három napnál tovább, a mekkai szentélybe nem léphetnek be. Az iszlámra áttérhetnek, de muszlimokat nem téríthetnek. Kötelező megkülönböztető ruhát (*zunnár*) viselniük. Nyilvánosan nem fogyaszthatnak vagy árulhatnak alkoholt és disznóhúst. Bizonyos fokú jogi autonómiát is élveznek, de nem tölthetnek be

vallási és bizonyos közzolgálati funkciókat, nem lehetnek katonák, nem tanúskodhatnak muszlimok közötti perben, nem felügyelhetnek muszlim gyermekekre, nem tarthatnak muszlim rabszolgát. Dzimmí nő hozzá-mehet muszlim férfihoz, de dzimmí férfi nem vehet feleségül muszlim nőt. A nagykorú dzimmí férfiaknak – egyéni elbírálás szerinti – fejadót (*dzsizja*) kell fizetniük. Megjegyzendő, hogy például a Közel-Keleten kb. 17 millió arab keresztény él olyan kétezres éves egyházakban, amelyek az iszlám elterjedése óta a túlélésért küzdenek (kb. 70%-uk orthodox, 20% katolikus, 10% pedig protestáns). Egyes iszlám országokban a mai napig csak a vallási rendőrség elől bujkáló, föld alatti közösségekben találkozhatnak. Más államokban pedig, ahol elvileg szabadon élhetnek, nem ritkán vannak kitéve diszkriminációnak és atrocitásoknak.

4.5 Misszió

A muszlimok számára a hit terjesztése, a más hitűek iszlámra térítése erkölcsi kötelesség (bár muszlimok áttérítése halálos bűn). Mivel csak egy igaz hit van, mindenhol mindenkinek vissza kell térnie Allahhoz és iszlámhoz. Ezt mindenkinek önként kell megtennie, tudatos döntés eredményeképpen. A nemzetközi iszlám konferenciák kimondott célja a nyugat békés eszközzel történő iszlamizálása, Spanyolország, a Balkán és Magyarország esetében *reiszlamizálása*. A missziót (*da'wá*) mindenhol a helyi iszlám központok és *dzsámik* végzik rendszeres nyílt alkalmak, konferenciák és kiadványok, illetve weboldalak révén.

4.6. Kultúra

Az iszlám civilizáció önálló kultúráként és kultúrák közvetítőjeként is óriási jelentőséggel bír. Nagy hatást gyakorolt a nyugati, európai civilizációra, különösen a reneszánsz idején. Ami például az ókori görög tudósok és filozófusok műveit illeti, egy részük csak azért maradt fenn, mert muszlim kalifák lefordították őket arabra, és a reneszánsz idején az itáliai fordítók arabból lefordították latinra. Az iszlám kultúra a 9. és a 15. század közötti fénykorában hatalmas egyetemek születtek, amelyek a mai napig működnek, kialakult a tudományos kísérletezés módszertana, egy sor új tudományág jött létre, és az arab lett a tudomány és a kultúra nyelve. A középkori muszlim tudósok csillagászati, geográfiai, matematikai, kémiai, orvostudományi, építészeti és technológiai eredményei évszázadokkal megelőzték az európaiakét, és bár tudományuk gyakran okkult babonáikkal együtt került átvételre, az arab-török tudósidealta a mai napig őrzik az egyetemi külsőségek (pl. a talár). Az iszlám a díszítőművészet, különösen az építészet és a könyvművészet (kalligráfia), a kreatív művészetek közül pedig a költészet és a húros hangszerekre írt zene terén alkotott egyedül.

Az iszlám civilizáció hanyatlásának külső és belső okai is voltak. A külső közé tartozik a 13. sz-i mongol pusztítás és a 15. századi spanyolországi vereség, a 17-19. századtól pedig a gyarmatosítás módszeres szellemi-, anyagi- és környezeti kultúrát romboló hatása. A belső okok közül valószínűleg az etnikai és politikai megosztottság, az uralkodó osztály romlottsága és a hittudósok konzervativizmusa volt döntő.

Ma a nyugat és a muszlim világ közötti kulturális kapcsolat sokféle feszültséggel terhes. A szekularizált nyugat nem kér az iszlám vallási és társadalmi kultúrájából, de muszlimok tízmillióit engedi áttelepülni, akik vagy teljesen asszimilálódnak, vagy szigetkultúra maradnak. Az iszlám világ egyik része a globalizáció hatására átveszi a nyugati "tömegkultúrát", amit másik része negatív kulturális hatásként értékeli. Kölcsönösen pozitívan értékelt kultúracseré ma szinte csak a művészetek terén, és egyéni szinten létezik.

4.7 Világváradalmak

Az iszlámban Mohamed óta él egy messiási jellegű váradalom az ún. *Mahdi*-ről ("Vezetett"), aki az egész világon megteremti majd az igazságosságot. Az idők során a Mahdi-tradíció sok változáson esett át. Egyes hadászok szerint Mohamed kijelentette, hogy a *Mahdi* maga *Íszá Maszih* (Jézus Krisztus) lesz. A későbbi szunniták és egyes síiták szerint Mohamed családjából fog származni. A síiták többsége szerint azonban a Mahdi nem más, mint a 12. és egyben utolsó – vér szerint Mohamedtől származó – imám, aki 873-ban még gyermekként eltűnt. Ezután alakultak ki a "rejtőzködő Mahdi"-ről szóló legendák, illetve terjedtek el a (túl-világra) "elköltözött Mahdi"-től származó médiumüzenetek, amelyek aztán nagy szerepet játszottak a 19. századi iráni bábizmus és a *Bahá'í* hit kialakulásában.

A síita felfogás szerint a jelen kort a Mahdi távolléte (*ghajba*) jellemzi, és a hagyományok szerint, amikor már minden a lehető legrosszabbá válik, és *al-Daddzsál* (a bibliai Antikrisztus) is uralomra jut, akkor jön el a 12. imám dicsőséges visszatérése (*radzs'a*). A mennyből szintén visszatérő Jézus Krisztussal együtt fog küzdeni *al-Daddzsál* ellen, azt csodás hatalmával legyőzi, és igazságosságot teremt az egész világon. Megjegyzendő, hogy azok az irányzatok, amelyek egy már visszatért Mahdiban hisznek (az iráni *Bahá'í*, és az indiai-pakisztáni *Ahmadijja*), nemcsak a síita ágtól, hanem magától az iszlámtól is elszakadtak, illetve ki lettek közösítve. A 7. századtól napjainkig tucatnyi híres önjelölt Mahdi jelent meg. Az eddigi legutolsó, iraki síita Mahdit, a 37 éves Dia Abdul Zahra Kadim-ot 2007 januárjában lötték le.